

איך להתנגד

איך להתנגד

אונה קזין

הוצאת אוליפנט

איך להתנגד

ארנה קזין

How to Resist – Israel as (No Longer) A Good Enough Nation

Orna Coussin

ערכה: צפי סער

עיצוב הספר: דוד בן הרא"ש

הודפס בישראל, בדפוס וכריכתית קורדובה, המלאכה 21, חולון

הוצאת אוליפנט, Oliphant Press, ינואר 2023

כל הזכויות שמורות למחברת, ארנה קזין,

ולהוצאת אוליפנט, Oliphant Press

7 ————— הקדמה: מדינה (לא) טובה דיה

25 ————— לזכור

41 ————— לשאול

47 ————— לדבר

מדינה (לא) טובה דיה

אודה: בכל שנתי עד לאחרונה תפשתי את המדינה שבה אני חיה כמדינה טובה דיה. התעוררתי מעת לעת כדי להכיר בעוולות ולהסתייג מהן אבל חזרתי לנמנם ולהתעסק בענייני. התקוממתי מדי פעם, הזדעזעתי; בעיקר לנוכח הפגיעה המתמדת של ישראל בפלסטינים – גברים, נשים, ילדות וילדים – וההתעמרות המבנית בהם, אבל לא עשיתי הרבה. נשענתי על ההנחה שיש לי מדינה שממלאת את תפקידיה על כל מרכיביה – הפרלמנט, בתי המשפט, הארגונים החברתיים, הפעילים, המערכת הציבורית, העיתונות. הנחתי שיש למי לפנות, ולחילופין שיש מי שעובר בשמי; יהיה מי שיעתור לבית המשפט הגבוה לצדק, ששופטיו ירתיעו ויחייבו; יהיו ארגונים שנאבקים כל העת על אמות המידה המוסריות של ישראל גם כשהשופטים מעדיפים את החוק היבש,

שנגוע באי־צדק. יהיו, למשל, הפעילים שהולכים לכפר בילעין, מערבית לרמאללה ומזרחית למודיעין עילית, ומסכנים את עצמם במאבק לא אלים נגד גדר ההפרדה שהקמתה פגעה באנשי הכפר, בפרנסתם ובביטחונם. יהיו הנשים של מחסום ווטש, שמאז 2001 הולכות למחסומים שבין ישראל לבין שטחי הפלסטינים וצופות בנעשה ומתערות ("לקחנו על עצמנו לספר את מציאות הכיבוש," הן כותבות באתר שלהן, "לפרסם ולהעביר הלאה למי שאינם יודעים מה קורה במרחק נגיעה מבתיהם, ובשמים"); יהיו בקרן רחוב משמרות המחאה הקבועות מאז 1988 של "נשים בשחור", קבוצה קטנה שקושרת בהתמדה בין תופעות של אלימות נגד נשים ובין השליטה של צה"ל בפלסטינים; יהיו "שוברים שתיקה", חיילים שמעידים על פעולותיהם שלהם עצמם בשטחים, ויהיו אנשי "בצלם", מרכז מידע ישראלי לזכויות אדם בשטחים. יהיה "פורום המשפחות השכולות הישראלי־פלסטיני בעד השלום" – שכשמו כן הוא.

וגם בהקשרים אחרים, ידעתי תמיד, אחיה אני את חיי, אעמוד באתגרי האישיים, ויהיו מי שיקדמו את האג'נדות שאני מאמינה בחיוניותן: יהיו הפעילות של "אשה לאשה" שפועלות לחיזוק נשים, יהיו המארגנות והמארגנים של מצעד הגאווה שפועלים נגד הומופוביה, יהיו המשפטניות שפועלות בבתי המשפט כדי לאפשר לזוגות נשים וזוגות גברים להקים משפחות ולקיים אותן באופן לגיטימי; יהיו אלה שפועלים להגן על פליטות ופליטים, על מהגרות ומהגרים, ועל עוד מיני אנשים חורגים בעיני השלטון; יהיו הפעילים שנאבקים למען הדיוור הציבורי, ואלה שמבקשים הכרה בעוול ובכאב הכרוכים בפרשת ילדי תימן; יהיו הפעילים למען טבעונות ונגד התעללות בחיות המשק; יהיו התנועות שפועלות לצמצום הזיהום והפגיעה באקלים, ויהיו הארגונים שפועלים למען העובדים ונגד המעסיקים שמנצלים אותם. וכן, יהיו העיתונאים שמדווחים וחוקרים ומבקרים וחושפים.

גם זאת, חשבתי: כשהשלטון יעדיף את כוח הזרוע

על פני החמלה והצדק, את כוח ההון על פני התארגנות של בני אדם, תמיד יש בפרלמנט אופוזיציה, חברות כנסת וחבריה, סוציאליסטים וליברלים, שפועלים לחוקק חוקים, למחות, להפעיל לחץ – הרי הטלתי פתק רדיקלי בקלפי ולכן אני יכולה עכשיו להקפיד על בחירת הענב של היין הלכן היבש המועדף עלי, לשכלל את כישורי במשחק רמיקוב עם בנותי, לקרוא ממוארים ולהתמכר לסדרות משטרה בריטיות – ורק מפעם לפעם לחתום על עצומה, לכתוב פוסט ולצאת להפגנה בכיכר העיר (האמת היא שזו בת זוגי שיצאה תמיד לכל ההפגנות; אני נשארתי בבית עם הילדות ועם תירוץ).

בחיבורו "משחק ומציאות" מ-1951 קבע דונלד ויניקוט, הפסיכואנליטיקאי הבריטי, כי "אין שום אפשרות שתינוק יצליח להתקדם מעקרון העונג לעקרון המציאות או אל ההזדהות הראשונית ומעבר אליה וכלומר מעבר לאשליה שהשד הוא חלק ממנו ואל עבר ההבנה שהוא, התינוק, שלם ונפרד; שיש עולם

שם הרחק מחוץ לקווי המתאר שלו עצמו, ושהוא יכול לשרוד בן אלא אם כן יש שם אמא טובה דיה.¹ כך, אין אפשרות שאזרחית תוכל להתעסק בענייניה הפרטיים, להשפיע במעגלים הקרובים אליה, להרגיש את הנפרדות שלה מהמדינה כדבר מה מחזק ומעודד ולא מבהיל – נניח להיות לסבית, לקשור את חייה עם בת זוג, להקים איתה משפחה, לגדל יחד שתי בנות, להתפרנס, לכתוב, לרכוש חברים ולהתמסר אליהם, להעיד, להתפתח, לנוע בעולם, לעצב את עולמה – אלא אם כן יש שם מדינה טובה דיה. כלומר מדינה שחוקיה, מנהגיה ומנהיגיה מאפשרים לאזרחית לנוע בין האישי ובין הפוליטי באופן יצירתי ובבטחה.²

Playing and Reality, D. W. Winnicott Tavistock 1
Publications ©1971

2 מדינה טובה דיה, אני חושבת, בדומה לאם של ויניקוט – אינה מדינה טובה. היא רק מספיק טובה בשביל מרחב לפעולה ולהתפתחות. זו מדינה שיש בה למי לפנות כדי לתקן עוולה (בית המשפט?) ויש למי לפנות כדי להרחיק סכנה (המשטרה?) ויש בה חוקים שמגינים על החלשים נגד החזקים (הכנסת?) ויש

ואולם בעת כתיבת השורות האלה – בחורף החם של דצמבר 2022 – מתחוור כי אותה אם, אותה מדינה, אינה טובה דיה; ולמעשה: אינה טובה כלל. המדינה – על מנגנוניה – הולכת ומתפרקת כעת. או בלשון ברורה ופעילה: מנהיגי הימין בכנסת ישראל ותומכיהם מפרקים בימים אלה את מדינת ישראל. הם מנטרלים את המערכת המשפטית. הם מכפיפים את המשטרה לשליט גזען־אלים ומתכוונים להפעילה נגד החלשים

בה עיתונות חופשית שלוחמת למען כל אלה, גם כשהבטחות האלה מופרות כל העת ("הארץ"? "ידיעות אחרונות"?); וכן, זו מדינה שבמנגנוניה טמונה הכוונה לאפשר חיים חופשיים וטובים לכל אזרחיה (כפי שנחתם במגילת העצמאות, עם הקמתה: מדינת ישראל "תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזנם של נביאי ישראל; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות"); או לכל הפחות יש בה אפשרות להיאבק למען הערכים האלה: סולידריות, מגוון ושוויון.

ובעד החזקים. הם מוסרים את מערכת החינוך למנהיגים שמעדיפים ערכים של אחדות, נאמנות וצייתנות על פני ערכים של סולידריות, הגינות ומגוון. הם מגדילים את שיעור המשאבים הציבוריים שהם מעבירים לארגונים דתיים-פונדמנטליסטיים שאין בהם דריסת רגל לנשים ושפועלים לצמצם את חירותן והשתתפותן בכל זירות החיים. ובה בעת, העיתונות ברובה הגדול נצמדת לשליטים - אלה שבשלטון הלאומי ואלה שבשלטון ההון - מחרחרת ריב, מלבה דרמה, וכבר אינה מייצגת את האזרחים מול השלטון אלא נוטה לרצות את בעלי הכוח או לברר. הכנסת מחוקקת ברגעים אלה - דצמבר 2022 - חוקים שנותנים דרור לשליטים לעשות במדינה כבשלהם - בלי כחל ושרק. ונדמה שאין עוצר בעדם.

אני חושבת על שתי בנותי; בימים אלה זו בת 11 וזו תיכף בת 14. אני חושבת על המדינה הזאת ואיזה עתיד

היא מאפשרת להן. אני יודעת באופן עמוק עד העצם שבשבילן חובה לתקן את מה שמקולקל. לעצור את הסחף. שחובה להתנגד.

ואולם לפני שאחשוב באופן מועיל על השאלה איך להתנגד - מה הוא מושא ההתנגדות ומה הן דרכיה - חשוב לי להזכיר לעצמי זאת: החשד שישראל בעצם אינה טובה דיה החל לחלחל לתודעתי עוד לפני הקמת ממשלת הימין בישראל בעקבות הבחירות של נובמבר 2022. כבר בשנות משבר הקורונה, בשנים 2020 ו-2021, התחיל להתערער האמון שלי במכלול שהוא המדינה. הדבר כרוך באופן שבו החברה הישראלית ושלטונה התייחסו להכרזה על "מצב חירום" לנוכח מצב - מדאיג באמת - שבו וירוס תקף את אוכלוסיית העולם, ונפוץ בה כמגיפה, ורבים חלו ומתו, והשלטון נדרש לנקוט צעדים כדי להגן עלינו כחברה וכפרטים. התחושה שלי שמשוהו עמוק כבר אינו כשורה התעוררה כאשר ראיתי את מצוקת חברי, אלה בהם שביקשו למחות נגד עריצות "התו הירוק" - תקנה

שהפרידה בין אלה שהתחסנו נגד וירוס הקורונה ובין אלה שלא – ונגד הפרדיגמה של הסגר והחיסון; נשים וגברים שהטילו ספק בנחיצות החיסון ובטוהר הכוונות של תאגידי התרופות שייצרו ושיווקו אותו; אלה שחששו כי גלומה סכנה בחיסון, או במהירות שבה הוא אושר, וביקשו להזהיר את כולנו מפניה. גם אם לא הסכמתי איתם ולא השתכנעתי; גם אם העדפתי בעצמי להתחסן ולהקפיד לעטות מסיכה במקומות צפופים למעני ולמען אחרים, לא יכולתי שלא לראות כיצד הושתקו הספקנים בדרך אלימה, מוסדית וציבורית. התחושה היתה שהביקורת על ההחלטות התאגידיות והשלטוניות מוקצית מחמת מיאוס, מחמת פחד, מחמת שנאה – גם אם ברובד הגלוי ההסתייגות נוסחה רק כזעם על כך שהמתנגדים לא נתנו כתף ("לתת כתף" היה השם רב המשמעות שניתן למבצע חיסונים שמדינת ישראל הוציאה לפועל במאבקה נגד וירוס הקורונה החל ב־19 בדצמבר 2020); כלומר, זעם על כך שלא הצטרפו לרוח הכללית, לא היו חלק מהמאמץ

המאוחד להילחם במגיפה. לא יכולתי שלא להבחין איך מקיר לקיר לא נכרתה אוזן קשבת למחאתם, לרעיונות הביקורתיים שלהם, לא בכנסת, לא במשטרה, לא בעיתונות, לא ברשתות החברתיות, והם, המתנגדים – קבוצת מגוונת מאוד של אנשים, בעלי תחומי ידע ועניין שונים, והצדקות שונות להסתייגות מהפרדיגמה השלטת; רוב מכרי דווקא אינם מאמינים בתיאוריות "קונספירציה" אלא הם ספקנים וביקורתיים ביחס לדעה השלטת – מצאו את עצמם מותקפים, מסתגרים, דחויים.

ובכן זהו העניין, שהרגשתי באופן עמוק: מדינה טובה דיה לא אמורה להתמסר למצב החירום ולהצדקותיו. מדינה טובה דיה אינה משתיקה קולות של ביקורת. חברה טובה דיה זקוקה למבקריה, לספקניה. אני נזכרת בחיבור של חנה ארנדט, מ-1964, אחריות אישית תחת דיקטטורה: לשיטתה, דווקא מטילי הספק הם אלה שנוכל לסמוך עליהם בעתות חירום, מבחינה מוסרית; דווקא הספקנים ולא אלה

שנותנים כתף בלי דעת.

"הקו המפריד בין אלה שרוצים לחשוב ולפיכך חייבים לשפוט בעצמם לבין אלה שלא", היא כתבה, "חוצה את כל ההבדלים החברתיים, התרבותיים והחינוכיים". ארנדט טענה כי הקריסה המוסרית של החברה הגרמנית תחת המשטר של היטלר לימדה אותנו כי בנסיבות כאלה אין לסמוך על אלה שחשוב להם לדבוק בערכים ובנורמות ובסטנדרט הקיים: "אנחנו יודעים כעת שנורמות מוסריות וסטנדרטים יכולים להשתנות בן לילה, ושכל מה שיישאר הוא רק עצם ההרגל לדבוק בדבר מה." וכך, "אפשר לסמוך דווקא על הספקנים והסקפטיים, לא כי סקפטיות היא טובה או שהספקנות היא תכונה בריאה בהכרח, אלא משום שהספקנים רגילים לבחון דברים ולהחליט בעצמם. והטובים ביותר הם אלה שיודעים רק דבר אחד בביטחון: שלא משנה מה יקרה, כל זמן שאנחנו בחיים נצטרך לחיות עם עצמנו;" נצטרך לחיות עם ההחלטות שלנו, עם

הבחירה שבחרנו בין הטוב לבין הרע³.

3 אספר גם זאת: התחושה שהמדינה אינה טובה דיה התחזקה ביתר שאת בשבילי אחרי שהתנסיתי באופן אישי – בזעיר אנפין – בהשלכותיה של ההכרזה על "מצב חירום".

זה היה אחרי שעצרו אותי בשלהי המשבר פוסעת לבד ברחוב חשוך ושומם, כשהמסיכה כביסי ולא על פני, והטילו עלי קנס של 500 שקלים. זהו עניין פעוט ממש – זוטות – הרי אני אשה פריבילגית, בורגנית, בעיר חופשית ומדובר רק בקנס, לא בכלא; אני לא פלסטינית שהרסו את ביתה, או מנעו ממנה תנועה או טיפול, או גישה לכל מקום בעולם שמחוץ לתחומה הסגור; ובכל זאת היתה זו חוויה מטלטלת בשבילי, המפגש הזה עם שרירותו של "מצב החירום". זה היה ב־2 בינואר, 2021, לפנות ערב ברחוב חשוך ודומם בדרום תל אביב, בעיצומו של סגר – כל החנויות והמסעדות סגורות על בריח, אין איש פוסע על המדרכה, והפקחים מבחינים כי ממרחק, הולכים כברת דרך אלי, עוצרים אותי ומטילים עלי קנס. כאשר הבאתי את העניין כעבור חודשים אחדים לבית המשפט, התברר כי הפקחים אינם סותרים את עדותי שהייתי לבד ברחוב, וממילא אינם טוענים שנשקפה ממני כל סכנה, אלא הם פשוט נצמדים ללשון התקנות (פרוטוקול הדיון בבית המשפט לעניינים מקומיים בתל אביב, "מדינת ישראל נגד ארנה קזין" 15456-03/21). "מה ההיגיון, שאלתי אחד מהם כבר אז על המדרכה השוממה, "הרי אני כאן לבד, והמסיכה בכיס

על תופעה חוזרת, מתמדת, של ניצול לרעה של "מצב חירום" - בידי השלטון וההון - כתבה נעמי קליין בספרה "דוקטרינת ההלם". היא הראתה לשיטתה כיצד מצבים של אסון טבע ומלחמה סיפקו הזדמנות לתאגידים ולכוחות עריצים להשליט אג'נדה של שוק

למקרה שמישהו יתקרב, ועטיתי אותה לקראתכם; "אין היגיון, הוא אמר, "אבל יש תקנות." התובע בבית המשפט חזר על העניין הזה: "האם נוכל לתת לאזרח להחליט על דעת עצמו מתי החוק סביר ומתי איננו?"

בהכרעת הדין סיפרה השופטת אביטל אמסלם־גלבוע כי "הנאשמת ביקשה מבית המשפט להביא בחשבון את הכוח הניתן בידי הפקחים בבואם להחליט מתי ובאילו נסיבות ליתן דוחות. על בית המשפט להקפיד שמה ייעשה שימוש לרעה בכוח המשרה ולכן יש לבחון כל מקרה לגופו ולהפעיל מידה של היגיון כאשר נאשם הולך ברחוב ריק ושקט ללא מסיכה." עוד היא ציינה לפרוטוקול: "אודה כי בטיעונה של הנאשמת ישנו עניין שובה לב, שכן מפנה היא אל המצב ששרר במדינת ישראל שבו הוכרז מצב חירום וחירויות הפרט ניצבו בסכנה |הרגשים שלי|.

חופשי, הפרטה של מערכות ציבוריות, חיזוק בעלי ההון על חשבון העובדים והאזרחים, מימוש אינטרסים שמרניים - ברוחו ובהנהגתו של מילטון פרידמן, "הגורו של הקפיטליזם שלוח הרסן", כהגדרתה. כך היה למשל, בניו אורלינס שבארצות הברית, אחרי שנשטפה ונחרבה בעקבות הוריקן קתרינה, באוגוסט 2005; פרידמן שהיה אז בן 92 כתב בוול סטריט ג'ורנל: "רוב בתי הספר בניו אורלינס הפכו לעיי חורבות, וכך גם בתיהם של הילדים שלמדו בהם. הילדים מפוזרים כעת בכל רחבי הארץ. זו טרגדיה. וזו גם הזדמנות לרפורמה רדיקלית במערכת החינוך"; כלומר, האסון הוא הזדמנות להפריט את מערכת החינוך ולהסדיר אותה לפי רעיונות של הימין הכלכלי. כך היה, לשיטתה של קליין, בצ'ילה, בבריטניה, בכל מקום שבו שלטון הימין הכלכלי ניצל מצבים אמיתיים של אסון - הוריקן, מלחמה, חורבן - וביקש, והצליח, לשבור את מערך הרווחה והסעד, להשליט את האידיאולוגיה שלו ונעזר לצורך כך בטרמינולוגיה של "מצב חירום". "ריבוני

הוא מי שמכריע על מצב החירום" קליין מצטטת את קרל שמיט, עורך דין נאצי ("קרל שמיט, תיאולוגיה פוליטית", בתרגום רן הכהן, רסלינג, 2005).

האומנם?

הביקורת של קליין אמנם פוקחת עיניים, ומאפשרת לזהות את הכוחות הפועלים מאחורי הכרזות כאלה - רשמיות או מובלעות - על "מצב חירום"; מאחורי הגדרה של פעולות שלטוניות כפעולות "אין ברירה"; כפעולות שמחויבות מתוקף ההכרח לשמור על הלאום, לכבוש את הארץ, להביס את האויב - בין שהוא וירוס או מדינה ערבית או עם שכן תחת מצור. היא משכנעת, קליין, אבל אולי יש כאן נקודה נוספת, מעודדת, שכדאי לשים לב אליה?

"מצב חירום" הוא אכן מבצרם של השמרנות, העריצות והימין - של כל אותן תנועות שמעדיפות את הלאום, הדגל, האב, האחדות, הנאמנות, הגזע, הדת, הרובה והכסף - על פני ענייניהם האישיים והקהילתיים של האשה והאיש, הילדה והילד, האם והאחות באשר

הם. "מצב חירום" הוא מבצרם של אלה המעדיפים שליטה על פני סולידריות. ומדינה מקולקלת היא מדינה שמתמסרת לאינטרסים של מבקשי מצב החירום. זו מדינה שמפסיקה למלא את תפקידיה. שמעדיפה את הציאות והאחידות על פני השיחה והמגוון. מדינה כזו – שאינה שומרת מרחב לפעולה, לביקורת, לשיחה – היא מדינה (צריך לומר זאת בפשטות) רעה.

כן, במצב "חירום" לא קשה לגרום לנו לנהור אחר החלטות המנהיגים. בקלות אנחנו, האזרחים, קונים את הסיפור – שאין ברירה, יש הוריקן, יש וירוס, יש מלחמה, יש אויבים שקמים לכלותנו, הממשלה חייבת לנקוט צעדים מיידיים, אין פנאי לשיקולים מוסריים. קליין צודקת: כוחות הרוע מנצלים רגעים כאלה של חולשת הדעת.

אבל אולי, בה בעת, יש פן נוסף לסיפור הזה, שפועל לטובתנו דווקא?

כי אני חושבת עכשיו: האם העריץ זקוק באמת למצב חירום כדי להוציא את כמיהותיו אל הפועל?

האם העריץ לא מצליח במיוחד דווקא במצבים של שגרה מנומנת, כאשר אנחנו עוסקים בעניינינו, בעבודה שלנו, בנטפליקס שלנו, בנוחות שלנו, ואין מבחינים בעריצותו? האם מצב החירום אינו דווקא הסיכוי שלנו - הזדמנות נדירה בשבילנו - להתעורר ולנער ולהתחבר ולהתנגד?

הנה אני רואה לנגד עיני פתח לתקווה: מצב החירום, מפחיד ככל שיהיה, הוא דווקא מצב של בהירות. בניגוד לשגרה המרדומה, שמשכיחה בחסות הטלוויזיה המבדרת ותרבות הצריכה המפנקת את מעשי השלטון הלאומי והתאגידי - את כל התהליכים העמוקים שהובילו אותנו לרגע הזה - מצב החירום מאפשר להבחין ביתר קלות ברע, להתעורר כנגדו ולעמוד מולו.

ולכן זהו הרגע. בדיוק עכשיו, כשבית המחוקקים ובממשלה מושלים מנהיגים שאינם מצניעים את הגזענות שלהם, את הלאומנות, את האדרת האלימות, ופועלים בגלוי נגד אלה שאינם יהודים, אינם גברים, אינם סטרייטים, אינם דתיים, אינם לאומנים; מנהיגים

שמרגע כניסתם לתפקיד פועלים כאילו הם מנהלים מצב חירום - מעין פיקוח נפש דוחה צדק; ובכנסת אין אופוזיציה, והמחוקקים עומדים לפרק את הרשות השופטת, ואת יסוד ביקורת השלטון, והעיתונות נדמית פעמים רבות כמתענגת על הדרמה, על האקשן, ובקרב השמאל פושה הייאוש - כביכול אין מה לעשות, זהו המצב הדמוגרפי, זו דרכו של עולם - ובכן דווקא עכשיו, אני יודעת: גם אני, אזרחית שאינה אקטיביסטית, שנהנית כל השנים מחסות הפעילות של אחרים, לא יכולה עוד לנמנם; חובתי להתעורר, וחובתי להתנגד. כיצד אצליח להשפיע? איך אוכל לעשות זאת, אני - שאיני מארגנת הפגנות, שאינני מנהיגה פוליטית? מה עלי לעשות - בשביל הבנות שלי, בשביל בת זוגי, בשביל אמי, בשביל שני האחים שלי, בשביל חברי, בשביל הסטודנטים והסטודנטיות שאני פוגשת באקדמיה, בשביל המשתתפות והמשתתפים בסדנאות, הכתיבה, בשביל העיר שלי, תל אביב, שאני אוהבת, בשביל המדינה שלי, בשביל הסיכוי שתהיה טובה דיה?

לזכור

העריצות, מראה לנו המסאית והאקטיביסטית האמריקאית רבקה סולניט בספרה "תקווה באפלה", ניוונה מאמנזיה; משכחה. הצעד הראשון שעלי לנקוט, אני חושבת בעקבות סולניט, הוא פעולת ההיזכרות: עלי לזכור ולהזכיר, לעצמי ולקרובי - לא את כוחה של עריצות דווקא אלא את כוחה של התנגדות. אמנם פעמים רבות דרושות התמדה וסבלנות כדי לחזות בשינוי, בהשפעה, ולפעמים תנועות מחאה ושינוי מעוכבות, נעצרות, אבל חשוב להיזכר ולהזכיר: תנועות מחאה שמתמידות - לרוב מנצחות.

הסופרג'יסטיות, למשל; סולניט מזכירה אותן ואני רוצה שכנותי יכירו את סיפורן: הן מחו והפגינו והתנגדו וכתבו והפיצו ופרסמו ונאסרו ויצאו שוב ושוב אל הרחובות - במשך כשלושת רבעי המאה -

עד שהביאו לפתיחת שעריה של הזירה הפוליטית לנשים. בבריטניה זה התחיל בעצומה: במשך חודש מאי של 1866 החתימה קבוצה קטנה של פעילות 1,499 נשים וגברים על עצומה שביקשה מחברי הפרלמנט הבריטי להעניק לנשים המחזיקות בקניין את הזכות להשתתף בבחירות (באותם ימים הזכות להשתתף בזירה הפוליטית היתה שמורה בבריטניה רק לבעלי קניין באשר הם, חוץ מנשים בעלות אותו מעמד – ובהתאם, הבקשה היתה מצומצמת: רק להחליף בחוק את המלה Man במלה Person בלי לשנות את המגבלה המעמדית]. ב־7 ביוני באותה שנה שתיים ממנהיגות התנועה, אליזבת גארט ואמילי דייויס, החביאו את העצומה מתחת לדוכן של רוכלת תפוחים קרוב לבניין הפרלמנט. כפי שסיכמו איתו מראש, ניגש לדוכן חבר הפרלמנט ג'ון סטיוארט מיל, הוציא את המסמך מתחת לערימת התפוחים והציג אותו בהפתעה חגיגית לפני עמיתיו ב"האוס אוף קומונס". הבקשה נדחתה באותו יום, אבל העצומה הראשונה של יוני 1866 הניעה

תנועת מחאה עקבית ועיקשת, שבסופה - כעבור 62 שנים, אלפי הפגנות וקרוב ל-16 אלף עצומות בעד זכות ההשתתפות של נשים בזירה הפוליטית - הועבר ב-1928 החוק לשוויון זכויות פוליטי לנשים. זה לא היה קורה בלי הסופרג'יסטיות ותומכיהן. זה לא היה קורה בלי ההתנגדות, בלי ההתמדה.

האם אנחנו זוכרות וזוכרים שבארצות הברית עברו 72 שנים מוועידת הנשים בסנקה פולס, ב-1848, בראשות אליזבת קיידי סטנטון ולוקרישה מוט, ועד לחקיקת התיקון ה-19 לחוקה שקבע את זכותן של נשים לבחור ולהיבחר ב-1920? בסנקה פולס היו בקהל רק 300 נשים וגברים, ו"הצהרת הסנטימנטים" - העצומה שלהן - היתה חתומה בידי 68 נשים ו-32 גברים (ובהם העבד המשוחרר והאקטיביסט פרדריק דאגלס). האם אנחנו זוכרות וזוכרים את כל השנים ההן, לפני כמאה שנים בלבד, שבהן עוד לא היה ברור לכולם - לכל הגברים ולכל הנשים בעולם - שנשים אמורות להיות שותפות, אחראיות וזכאיות שוות בזירה הציבורית?

האם אנחנו זוכרות ומזכירות לבנותינו, שוב ושוב, שב־1 בדצמבר 1955 בעיר מונטגומרי, במדינת אלבמה שבארצות הברית, סירבה תופרת שחורה אחת בשם רוזה פארקס לפנות את המושב בקדמת האוטובוס לטובת גבר לבן? האם צריך להזכיר שהפעולה האחת הזאת שלה - התנגדות, סירוב, התעקשות להישאר בכיסא ולא לקום - העניקה השראה למנהיגי הקהילה השחורה המקומית, ובהם כומר צעיר בשם מרטין לותר קינג, להכריז חרם על האוטובוסים במונטגומרי - במשך שנה שלמה השחורים הקפידו לא לעלות לאוטובוסים, הלכו שעות ברגל, יום אחרי יום, לא נכנעו, לא ויתרו; וכי כעבור שנה קבע בית המשפט העליון שמדיניות ההפרדה הגזעית באוטובוסים אינה חוקית? האם אנחנו יודעים שעברה שנה בלבד מאז שמחתה פארקס ועד שניצחה במאבקה; רק שנה חלפה מרגע המחאה ועד שצולם ונקבע בתודעה התצלום האייקוני⁴ שלה שבו

Rosa Parks: Bus Boycott, Civil Rights & Facts - 4
HISTORY

היא נראית יושבת זקופה ונינוחה בקדמת האוטובוס, מביטה החוצה אל הרחוב.

זהו הדבר שאני רוצה לזכור עכשיו ולהזכיר – לעצמי ולבנותי ולמשפחתי. זו ההיסטוריה שאני מבקשת ללמוד ולהישען עליה: ההיסטוריה של המחאה וההתנגדות, הסולידריות וההתפכחות. זו היסטוריה עשירה ומעוררת השראה יותר מכל מורשת קרב. אני פוגשת סטודנטיות וסטודנטים לתואר ראשון ולתואר שני ומגלה שהם לא מכירים את דברי הימים של המחאה. מעטים מהם אולי שמעו משהו על נלסון מנדלה, שהיה אקטיביסט נגד מדיניות ההפרדה הגזעית בדרום אפריקה, היה ממנהיגי "הקונגרס הלאומי האפריקאי" (ANC), ישב 27 שנים בכלא, וניצח. כחמישים שנה אחרי כינון האפרטהייד היה מנדלה לנשיא הנבחר של דרום אפריקה והביא לביטול ההפרדה הגזעית במדינה. הם אולי שמעו משהו על מחאת המלח של מהטמה גנדי, שצעד ב־1930 עם כמה תומכים לאורך 380 קילומטרים בהודו, לאסוף מלח בדרך, כמחאה לא אלימה נגד האימפריה הבריטית

שאסרה על היהודים לסחור במשאב הלבן, יקר הערך. המחאה שלו עוררה רבים אחרים לסרב לשלם מסי מלח לבריטים וכוננה בתודעה האוניברסלית את אחד המנהיגים החשובים באנושות. האימפריה הבריטית – זה בטוח – כבר לא שם. אבל הם לא שמעו, אף לא אחד מעשרות רבות של סטודנטים וסטודנטיות שאני פוגשת, על בטי פרידן, שכתבה ספר על נשות הפרברים המבוזבות, המדוכאות, בארצות הברית, והניעה את הגל השני של הפמיניזם, את יציאתן של הנשים הבורגניות אל זירות העבודה והפרנסה והמימוש העצמי; הם לא קראו את "נו לוגו" של נעמי קליין, שתיעדה את תנועת המחאה נגד התאגידים בסוף שנות התשעים של המאה העשרים, את "מיתוס היופי" של נעמי וולף, שתיארה ותיעדה את עריצות הרזון, את האופן שבו כניסה של נשים למרחב הציבורי יצרה תנועה עמוקה של צמצום גופן והצרת צעדיהן; הן לא קראו את "חדר משלך" של וירג'יניה וולף, שהראתה כי נשים זקוקות לכסף ולמרחב פרטי, מוגן, כדי לדבר, וכדי ליצור; הם לא קראו דברים שכתב

פרדריק דאגלס, העבר המשוחרר, ובהם את קביעתו כי "דיכוי של הזכות להביע דעות בציבור היא עוול כפול: פעם אחת כלפי השומע ופעם אחת כלפי הדובר." האם ייתכן שהסטודנטים, בשנות העשרים לחייהם, לא למדו דבר על אודות כל אלה, כי מערכת החינוך מתמקדת בחינוך ללאומנות ומזניחה את ההיסטוריה הזאת של ההתנגדות, של האכפתיות, של עיצוב השדה המוסרי? אני רוצה ללמוד, ולהכיר לבנות שלי, את ההיסטוריה של הפנתרים השחורים כאן ושם, שהזדקפו ועמדו ומחו נגד גזענות. אני רוצה להיזכר במחאת הדיור הציבורי של פעילות ופעילים בקשת הדמוקרטיה המזרחית בשנות התשעים, שפעלו כדי להבטיח זכויות דיור למי שלא ירש נכסים והון. אני רוצה להיזכר בקריאה "כולנו יהודים גרמנים" שקראו מאות אלפי צעירים ברחובות צרפת במאי 1968 וביקשו למחות על הסדר החברתי הקיים. אני רוצה לשאוב השראה מהזעקה הזאת שעיקרה היה הזדהות עם דני כהן־בנדיט, ממנהיגי מרד הסטודנטים; "דני האדום", שנרדף על ידי השלטון. אני

רוצה לדמיין אותנו - המון ישראלים וישראליות - יוצאים עכשיו לרחובות וקוראים קריאות של הזדהות מהסוג הזה: כולנו ערבים! כולנו פלסטינים! כולנו הומואים ולסביות! כולנו נשים! כולנו כל מה ששלטון הימין-הפונדמנטליסטי אינו חפץ ביקרו!

הייתי רוצה לחזור וללמוד, להעריך, גם את סיפוריה של הציונות, את "אלטנוילנד" של הרצל, את סיפורי יציאת מצרים ומרד בר כוכבא, נניח, אבל אני רוצה לעשות זאת בהקשר הזה: של התנגדות נגד עריצות. הייתי רוצה שבנותי ילמדו את סיפורי הציונות לא כהיסטוריה של זכות אבות, ריבונות, עליונות וקידושן אלא כדברי ימיהם של מטילי הספק ושוברי התבנית. סולניט מבחינה בספרה בין אופטימיות ובין תקווה. היא מציעה לזנוח את הראשונה ולאחוז בשנייה: אופטימיות היא בסך הכל ההיפך מפטימיות: שני צדדים של אותה מטבע. בצד האחד ההנחה שיהיה בסדר; בצד השני ההנחה שיהיה רע. בשני המקרים, בשתי התפישות, זו אותה מטבע: נקודת המוצא היא שלא כל כך חשוב

מה נעשה. משהו טוב, או משהו רע, יקרה.
תקווה, מציעה סולניט, באה מגישה אחרת; תקווה,
בשונה מאופטימיות, נשענת על ההכרה בעובדה
שאנחנו לא יודעות מה יהיה, אין לנו שום דרך לדעת,
אבל אנחנו כן יודעות שאפשר להשפיע על מה שיהיה:
האפשרויות פתוחות, ובכוחנו לבחור, לנוע, להזיז,
לעשות שיהיה טוב.

בעת כתיבת שורות אלה אני קוראת בעיתונים על
מחאת החיג'אב באיראן - בעקבות מותה של מהסה
אמיני, איראנית ממוצא כורדי בת 22, שנעצרה בידי
משטרת המוסר האיראנית משום שלא עטתה את
כיסוי הראש שלה ועד מהרה מתה בכלא. המוות
שלה בספטמבר 2022 הוציא לרחובות המוני נשים
וגברים במחאה נגד המשטר - הפגנות ענק, שריפת
חיג'אבים, נשים מפורסמות ברחבי העולם גוזרות את
שיערן בגלוי בהפגנתיות, כאקט של סולידריות - והנה,
בסוף נובמבר הודיע התובע הכללי במשטר האיראני
על הקפאת הפעילות של משטרת המוסר. עוד מוקדם

לקבוע אם למחאה יש הישגים בני קיימא, כבר מגיעות ידיעות נוספות על השתקה אלימה של ההתנגדות, אבל ברור כבר שהמחאה הזיזה משהו, ועוד תזיז.

גם המחאה העממית נגד מדיניות "אפס קוביד" בסין - עוד מדינה שאינה טובה דיה בלשון המעטה - עושה בימים אלה, דצמבר 2022, רושם מוצלח: כעבור שבוע של הפגנות המונים הסיר השלטון את אחת התקנות החמורות במאבקו העריץ בוירוס הקורונה. מעתה אזרחים שנושאים את הנגיף רשאים להישאר בבירוד בבית ואין לשלוח אותם עוד למחנות הסגר בכפייה. המשטר הדיקטטורי בסין לא ייפול מחר, המפגינים מסכנים את חייהם כמו שסיכנו קודמיהם את חייהם בכיכר טיין-אן-מן בסוף שנות השמונים, אבל הנה, עובדה: בזכות ההתנגדות דברים משתנים גם לטובה.

בשביל בנותי וחבריהם, אני רוצה לזכור ולהזכיר את ההתקוממות של הומואים וטרנסים ולסביות, שפרצה בשעות הבוקר המוקדמות של 28 ביוני 1969, בסביבות הבר סטונוול שבשכונת גריניץ' וילג' במנהטן,

נגד שוטרים שהיו מציקים להם, מכים אותם, משפילים אותם, מתעמרים בהם. אירועי סטונוול הציתו את התנועה נגד הומופוביה שמצוינת כל שנה במצעדי הגאווה. אני רוצה לזכור שמצעדי הגאווה הם לא אירועי מוזיקה וריקודים בשמש היוקדת של סוף יוני בתל אביב; הם לא בכחנליה לשמה, חגיגה לשם החגיגה, אלא אירוע שמזכיר את המאבק שנאבקו פעילות ופעילים מאז סטונוול כדי למגר הומופוביה ממוסדת הפוגעת באלה המבקשים לאהוב ולהתענג. אני רוצה לזכור את צעדת הפועלות בניו יורק ב־1908; את 15 אלף הנשים שצעדו ברחובות ניו יורק ודרשו לקצר את יום העבודה, להגדיל את השכר ולהשתתף בבחירות. אני רוצה לזכור את קלארה זטקין, פעילה קומוניסטית גרמנייה למען זכויות נשים, שהציעה לייסד את יום האשה הבינלאומי – היא הציגה את הרעיון לפני ועידת הנשים העובדות בקופנהגן שבדנמרק ב־1910 וזכתה להסכמה מקיר לקיר מאת מאה נשים מ־17 מדינות. יום האשה הבינלאומי צוין לראשונה ב־1911 באוסטריה, דנמרק,

גרמניה ושווייץ. והיום נקבע בלוח השנה כ־8 במרץ לזכר שביתה באותו יום של פועלות ברוסיה הצארית כ־1917, שביתה שהוכתרה בניצחון: מאז 1917 נשים ברוסיה היו למשתתפות שוות בזירה הפוליטית. אני רוצה להיזכר באביב הערבי, ההפגנות העממיות נגד המשטר העריץ שהתחילו בתוניסיה והמשיכו למדינות ערביות אחרות, ובהן לוב, מצרים, תימן, סוריה ובחריין, בין השנים 2010 ו־2013. אני רוצה להזכיר לעצמי את הצעדה של אמריקאים-אפריקאים בהובלת מרטין לותר קינג מסלמה למונטגומרי כ־1964, ארבע שנים לפני שנרצח בממפיס שבטנסי. אני רוצה לזכור את תנועת Black lives matter, שפועלת נגד גזענות ממסדית וחברתית כלפי שחורים בארצות הברית, ויצאה לדרך כ־2013 עם ההאשטג – הסימן שמחבר בין הודעות ברשתות החברתיות [Blacklivesmatter]. אני בהחלט רוצה לזכור ולהזכיר את כוחה האדיר של תנועת MeToo, שהצליחה מאז יצאה לדרך כ־2017 להפיץ עדויות של נשים על פגיעה מינית בהן בידי

גברים בעמדות כוח, להוקיע כמה מהגברים החזקים בעולם על האופן שבו פגעו בנשים ולשנות מן היסוד את תרבות היחסים בין המינים; את מה שברור מאליו ואת מה שאינו. אני רוצה לשים לב לכל תנועת מחאה והתנגדות שפועלת למען החלשים – ונגד העריצים – אלה שמרגשות אותי כי קראתי ושמעתי עליהן ואלה שאני עדיין לא מכירה.

אני יודעת שכל מה שהזכרתי כאן הוא רק על קצה קצהו של המזלג, ואלה רק מקצת הסיפורים שאני אוהבת לחזור ולספר לעצמי כדי לשאוב עידוד; ומבקשת לספר לכנותי. אני יודעת שאת סיפורי המחאה וההתנגדות אפשר למצוא בכל תו ותג בדברי ימיה של האנושות מאז ומעולם, וכל מה שצריך הוא להבחין בהם, ללמוד אותם, להעלות אותם על נס ולהפיץ.

זה מה שאני מבינה עכשיו: הביקורת על העריצות, מהסוג של נעמי קליין ב"דוקטרינת ההלם" שלה, חיונית מאוד בלשון המעטה. אבל היכולת להבחין בכוחה

ההיסטורי של ההתנגדות (כפי שהראתה היא עצמה ב"נו
לוגו" שלה) חשובה לא פחות.

במאמר מפברואר 2022 ב"פיגומים", מגזין להגות
סוציאליסטית עכשווית, מציג דני גוטוויין ביקורת
מעוררת על "דוקטרינת ההלם" של נעמי קליין. הוא
מציע להבחין בפרשנות של קליין כתבוסתנות; הוא
אינו מסכים עם טענתה של קליין שמצבי החירום הם
פתח לניצחונות הימין הכלכלי וסיבה עמוקה לייאוש
גמור.

ראשית, מבהיר גוטוויין, הניאור-ליברליזם מצליח
היטב להשליט את האינטרסים שלו דווקא במצבים
דמוקרטיים של הסכמה והוא לאו דווקא נדרש למצבי
חירום. שנית, בתקופת הקורונה בארצות הברית - וגם
אצלנו במידת מה - דווקא הועברו כספים לתמיכה
בעובדים, והיה ניסיון לחזק אותם, ברוח הגישה
הקיינסיאנית ולא ברוחו של פרידמן. ושלישית, הבעיה
של השמאל היא בדיוק זו, שקליין מטפחת: תחושת
הכרדוך הרווחת. גוטוויין מצטט את דיוויד גרייבר,

האנתרופולוג וההוגה, שקבע באביב 2008 במאמרו בשם "הלם הניצחון" כי "הבעיה הגדולה ביותר שבפניה ניצבות תנועות של פעולה ישירה היא שאיננו יודעים כיצד להתמודד עם ניצחון".⁵ גרייבר מציע להעמיד מול

5 הניצחון, מסכיר גרייבר, מורכב מניצחונות חלקיים, שחשוב להכיר בהם כתנאי להמשך המאבק ולהשגת הניצחון הבא. לכן, הוא מסכם כי "השאלה היא כיצד לשבור את המעגל של התעלות וייאוש, וכיצד להציע כמה חזונות אסטרטגיים [...] של ניצחונות הבנויים זה על גבי זה, כדי ליצור תנועה מצטברת לעבר חברה חדשה."

בדוקטרינת הניצחון מתווה אפוא גרייבר אסטרטגיה מנוגדת לזו שמציעה קליין בדוקטרינת ההלם: גרייבר יוצא מתוך חתירה לניצחון, בעוד קליין מתרצת את התבוסה; גרייבר מדגיש את הפחד של המעמדות השליטים, ואילו קליין את כוח הדיכוי המצמית שלהם; גרייבר מדגיש את מגמות השינוי שמחוללות תנועות המחאה בחברה הבורגנית, ואילו לפי קליין הן אינן חורגות מגינוי עיוותיה וסיוע לקורבנותיה; גרייבר מאתר סדקים בשיטה הקפיטליסטית, ואילו קליין מדגישה את עוצמתה; גרייבר קורא למוחים להכיר בניצחונותיהם החלקיים כעדות למגמת הנסיגה של הקפיטליזם, בעוד שקליין מדגישה את חוסר האונים הפוליטי של מתנגדי הניאו-ליברליזם [גוטוויין, פברואר 2022, פיגומים]

דוקטרינת ההלם של הימין את דוקטרינת הניצחון של
השמאל. בואו נראה אותנו.

לשאול

"האם חייב האזרח לרגע, או במידה הקטנה ביותר, להכניע את מצפונו לטובת המחקק?" שאל הנרי דיוויד ת'ורו בחיבורו "אי ציות אזרחי" מ-1849. "מדוע אם כן יש לכל אדם מצפון? אני חושב שעלינו להיות בני אדם תחילה, ונתינים אחר כך. אין זה רצוי לטפח כבוד כלפי החוק, אלא כלפי הצדק" (בתרגום דפנה לוי).

מדוע עלינו להתנגד? בדיוק מהסיבה הזאת, אומר לבנותי: כי אנחנו בני אדם תחילה ונתינים אחר כך. כי המצפון – ולא השוטר ולא חבר הכנסת ולא ראש הממשלה ולא ההלכה – הוא המדריך שלנו במבוך המוסרי.

אבל לא רק בגלל המפה המוסרית המופנמת שלנו עלינו להתנגד. חובה עלינו לעמוד מול העריצות ולסרב לה – כי אם לא נתנגד, נתמוך. עלינו להיזהר

מתבנית המחשבה של "הרע במיעוטו", לימדה אותנו חנה ארנדט. "אלה שבחרים לתמוך ברע במיעוטו", כתבה, "שוכחים עד מהרה שהם בחרו [בכל זאת] ברע." לשיטתה של ארנדט, החובה לציית לחוק אף פעם אינה הצדקה תקפה למעשים לא מוסריים. כי צריך לזכור: מנהיג הוא חסר כל און, הוא כלום, אפס, גוף של בשר ודם ועצמות ורעש עקר, בלי התומכים שלו. מנהיג אינו יכול לעשות רע בעולם בלי האנשים שמעניקים לו סמכות וממלאים את הוראותיו. רק הילד מוכרח לציית להוריו והעבד מוכרח להישמע לאדוניו, אומרת ארנדט. האדם הבוגר החופשי באשר הוא – לעולם אינו מציית בעל כורחו אלא תומך.

ולכן, ארנדט מציעה לנו להחליף את המלה "ציות" במלה "תמיכה". לא נשאל אחרי מעשה – במשפטי נירנברג, במשפט אייכמן, במשפטי ישראל – "מדוע ציית להוראת המנהיג", אלא נשאל מדוע "תמכת בו". מי שציית לצו העריץ פרנס את עריצותו. לשון אחר: איך להתנגד? כך: לא לתמוך.

כמובן, אפשר לטעון כאן כי העיקרון הזה חייב לחול באופן אוניברסלי גם על מי שאני תופשת כאויבים, כמאיימים על הטוב, שלא לומר כרעים: אלה הם הלאומנים, הגזענים, ההומופובים והשוביניסטים. לכאורה אפשר היה לטעון שגם הם מצווים לפי עיקרון זה להקשיב למצפונם, להתנגד, לא לתמוך. האם אני חושבת שהציווי המוסרי להתנגד מתיישב עם הציווי הקטגורי של קאנט, "עשה מעשיך רק על פי אותו הכלל המעשי אשר, בקבלך אותו, תוכל לרצות גם כן כי יהיה לחוק כללי"? והאם הוא מתיישב עם עקרון הצדק כהוגנות של ג'ון רולס, "לכל אדם תהיה זכות שווה לחירות הנרחבת ביותר העולה בקנה אחד עם חירות דומה לאחרים"?

או שאני מעדיפה את ההגדרה של ג'ון לוק בחיבורו על אודות הסובלנות, כי "הקהילה המדינית היא חברה של בני אדם שכוננה אך ורק על מנת להשיג, לשמור ולקדם אינטרסים אזרחיים", אינטרסים שהוא מגדיר כנוגעים ל"חיים, חירות, בריאות, חופש מכאב, ושמירה

על סוגי קניין שונים". לוק קבע כי "השלטון המדיני מחויב, באמצעות אכיפה של חוק שוויוני, להבטיח לכל האנשים בחברה כולם, ולכל אחד מהפרטים באופן מסוים, את האפשרות להחזיק בכל הדברים האלה ששייכים לחייו." האם כולם, כולל הלאומן, הגועז והשוביניסט, ראויים לסובלנות הזאת?

אני מרשה לעצמי לא להיות מוטרדת מהשאלות האלה בניסוחן הזה. הזירה הפוליטית היא ממילא המפגש בין מגוון הכוחות הפועלים בחברה. אני מציעה לתאר את המפגש הזה באופן הפשטני הבא: מצד אחד יש בקרבנו אלה שחושבים ששלומו ורווחתו של בן הלאום שלהם עדיפים בהכרח על זה של בן לאום אחר (או בת מגדר אחר או בעלת נטייה מינית אחרת) וכי המצב הוא מצב חירום, של סכנה קיומית, ולכן רק ההישרדות היא המטרה הראויה; ומצד שני עומדים אלה שמעלים לראש סדר העדיפויות את היחסים ההוגנים בין בני אדם. מהצד האחד, ביחס לפלסטינים, למשל, יש אלה הסבורים כי ראוי להטיל עליהם עוצר,

למנוע מהם תנועה חופשית, לשלול מהם אופק של התפתחות כלכלית, למנוע מהם עצמאות מדינית, להפחיד אותם, להרוג אותם – וכל זאת בשם מצב החירום המתמיד המכונה "האיום הביטחוני". ומהצד השני יש אלה שסבורים כי האתגר הדחוף ביותר, הראוי ביותר, הוא למצוא דרך לחיות יחדיו על האדמה הזאת, גברים ונשים, ילדות וילדים, מכל קבוצות ההתייחסות – יהודים ופולסטינים, פליטי אירופה ומהגריה ופליטי ארצות ערב ומהגריהן, גברים ונשים, דתיים וחילוניים וגם אתאיסטים (כן, גם את אלה שג'ון לוק, אגב, חשב שאין להיות סובלנים כלפיהם) – כי אחרת, אם אנחנו לא מחפשים דרך לחיות יחדיו, אין טעם, ואי אפשר, ואין תוחלת; כל פעולה שאינה מובילה אל מימוש האתגר הזה ראויה לכל ביקורת וגינוי.

אם החברה הישראלית היא תוצר משתנה תדיר של מפגש בין שני הכוחות המנוגדים האלה, לצד כוחות ואינטרסים אחרים, אני מבקשת לחזק את הכוח של אלה המעלים על נס ערכים של הוגנות, אכפתיות, סולידריות

והעדפת המגוון על פני האחדות. אני מבקשת לחזק את כוחן של ההתנגדות לגזענות, ההתנגדות לשנאת נשים, ההתנגדות להומופוביה. לבעלי האינטרסים האחרים - הגזעניים, השוביניסטיים, ההומופוביים - אני לא דואגת. הם יודעים להשמיע את קולם.

לדבר

העריצות מבקשת שתיקה כהסכמה. או דיבור כאישור. יש דברים שמותר לדבר עליהם, שרק אותם מותר לומר, ויש דברים שאסור. כשהמדינה אינה טובה, אלא עריצה, והמצב הוא מצב־חירום־קבוע, יש מלים שאסור להגות בכלל. וממילא אסור להתנגד.

אני חושבת להתמקד כאן במלה אחת שהתגלתה כאסורה לשימוש במצב החירום שהוא ישראל בסוף שנת 2022: הנהלת אוניברסיטת בן גוריון הרשיעה סטודנטית בשם וטן מאדי בעבירת אי־ציות לרשויות הקמפוס משום שלפי תלונות ארגון הימין "אם תרצו", היא קראה בעצרת־זיכרון טקסט של מחמוד דרוויש הכולל את המלה שהיד ("הארץ", 23 באוקטובר, 2022). והנה, אני עוצרת לשאול: מדוע אסור לסטודנטית להגות את המלה שהיד?

יו"ר תא חד"ש באוניברסיטת בן גוריון, גיווארה באדר, תרגם בשיחה עם "הארץ" את הקטע שקראה הסטודנטית בעצרת הזיכרון - ל"נכבה", ל"אירועי 1948", או ל"מלחמת העצמאות" - ורק החליף בו את המלה "שהידים" במלה "נופלים": "איננו שוכחים את ההתחלה ולא את מפתחות בתינו, ולא את אורות הדרך שהוארו בדמנו, גם לא את הנופלים שהפרו את האדמה, העם וההיסטוריה שלנו, וגם לא את אלה שנולדו וחיו בשולי הדרך שתוביל אותנו אל המולדת הרוחנית, כל עוד תמשיך ותפעם בנו רוח המולדת."

הדיינים באוניברסיטה בעמדת הרוב - שניים מתוך השלושה - טענו שהמלה "שהידים" מוכרת לישראלים בהוראתה כמחבלים מתאבדים ולכן מעצם העובדה שהסטודנטית הגתה את המלה הזאת היא הביעה תמיכה בטורר.

הדיין בדעת המיעוט טען כי ההנחה שמדובר במחבלים מתאבדים - שגויה. היא מבוססת על נקודת המבט של האוכלוסייה היהודית בלבד וכן "על

הפרשנויות הרווחות בה ביחס למושגים שלקוחים מעולמם השפתי והתרבותי של אזרחיה הערבים של ישראל".

הדיין ביקר גם את החלטת האוניברסיטה לערוך לסטודנטית הליך משמעתי בעקבות התלונה: "האוניברסיטה היא מגדלור של החברה הדמוקרטית, ואם חלילה סטודנטים יורתעו מלהביע את דעתם בגבולות שמגדיר החוק, תוך הקפדה על הימנעות מהסתה, הרי שנמצא עצמנו ניצבים על פי תהום עמוקה", הוא כתב.

הנה, זה כבר ברור: אנחנו עומדים על פי תהום עמוקה. גם במקרה אחר שפורסם בימים אלה, סוף שנת 2022, הפחד מהמלה "שהיד" הניע שרשרת של פעולות בריוניות. ד"ר אחמד מחאג'נה, רופא מתמחה בבית החולים הדסה, הואשם כי כיבד בעוגה מטופל במחלקתו, נער החשוד במעורבות בפעולת טרור, וכי כינה אותו "שהיד". הנהלת הדסה פיטרה את הרופא, שידוע כמתמחה מצטיין, ולא ביטלה את הפיטורים

ולא התנצלה לפניו, גם כעבור כחודש, אחרי שהובהר מעל לכל ספק וללא כל עוררין – המתלונן מארגון "בצלמו" חזר בו בעצמו מהתלונה והתנצל לפני הרופא – שהרופא לא כיבד בעוגה ולא כינה את המטופל "שהיד".

אני עוצרת כדי להבין כיצד קורה שמוסדות מרכזיים כל כך במדינה הישראלית – אוניברסיטת בן גוריון שבנגב, בית החולים הדסה שבירושלים – פועלים למחיקת מלים, לאיסור על דיבור. אני לומדת שבאופן מילולי "שהיד" בערבית הוא עֵד. בהקשר הדתי המוסלמי, העֵד, השהיד, הוא תואר שניתן למוסלמי שמת בעת קיום מצווה דתית, או בעיצומו של מאבק למען הדת, או כזה שמת באסון טבע כמו מגיפה. העדות – השאדהא – בהקשר הדתי היא זו של המת המעיד במותו על אמונתו. במובן זה השהיד זהה למרטיר הנוצרי, הקדוש המעונה – המשמעות המילולית של מרטיר גם היא "עֵד", במובן של אדם אשר מעשיו מעידים על אמונתו.

באיזו תיאוריה מוסרית אפשר להצדיק את האיסור שאוסרת אוניברסיטת בן גוריון על סטודנטית להגות את המלה שהיד, מרטיר, קדוש מעונה, עֵד? האם זהו רק עניין מקרי, סמנטי, שהמלה "עֵד" בערבית אסורה כך בשימוש בישראל? האם לא הגיעה העת שכולנו, לא רק הנשים במחסום ווטש והחיילים בשוברים שתיקה ולא רק המתים הדתיים, הקדושים המעונים, נהיה עדות ועדים? כן! אני חושבת עכשיו, ואני אומרת לבנותי, למשפחתי, לחברי: בואו נהיה כל אחד מאיתנו שהיד ושהידה, שוהוד, במשמעות המילולית של עדים: מתבוננים, קולטים, מתעדים, משתפים. בואו נהיה כולנו שוהוד המעידים ומדווחים על כל השתקה, כל מחיקה של מלים מהמילון, כל איסור על דיבור. בואו נעיד, נספר, נברר, נחבר בין מקרים לכדי תמונה רחבה, וגם נשתהה על הפרטים של כל מקרה לגופו. בואו נדבר על הכל. על כל מה שהימין הפונדמנטליסטי מבקש שנחריש. בואו נדבר על כסף ועל מעמד, על סקס ועל גוף, על משכורות נמוכות ומשכורות גבוהות,

על בריונות ובריונים, גזענים וגזעניות, הומופובים והומופוביות. בואו נעצור לדבר רגע על מה שהוא רע ומה שהוא טוב. בואו נוקיע בריונים ונחליש אותם בכוח המלים שלנו. בואו נכתוב מאמרים, פוסטים, מסות אישיות, ממוארים, עדויות, בכל אכסניה, מעל כל במה. בואו נעביר בינינו מידע על פגיעה בטוב ונפיץ את האזהרות האלה כמו עצים שמתקשרים ביניהם ביער באופן סודי ויסודי דרך השורשים [באמצעות פחמן, חנקן, זרחן, מים, הורמונים וכימיקלים, העוברים מעץ לעץ בתיווך של פטריות זעירות]. בואו נחפש כל העת את המלים המועילות ביותר לדבר על כל מה שאין לדבר עליהם.⁶

6 האם בקריאה זו אני גם מתחייבת להסכין לכל דיבור גזעני, סקסיסטי או הומופובי - בחזקת אותו ציווי מוסרי קטגורי שהזכרתי? לא! כי ההתנגדות שאני מציעה כאן היא לרע והתמיכה שאני קוראת לה היא תמיכה בטוב. הגיעה העת לשוב ולחשוב במונחים האלה. הרע הוא החזק המבקש לפגוע בחלש. הטוב הוא האדם המבקש למנוע פגיעה מהסוג הזה.

כאן, אני יודעת, טמון האתגר הגדול והקשה ביותר של ההתנגדות. מאחר שהשליטה באה לידי ביטוי ופעולה גם בשפה, באוצר המלים, בתחביר - ומה שנחוץ כעת הוא עבודת השהאדא, העדות - יוצא שהעבודה החיונית ביותר היא עבודת הפירוק של המלים, הבהרה שלהן, ניתוחן והבנת המגבלות שלהן כמסמנות דברים במציאות. כאן אני עוצרת לרגע בהיסוס, בתחושה קלה של חוסר אונים. האם ההתנגדות יכולה להעמיק עד למבנה העומק של הרוע הממוסד?

אני מנסה לנסח את העניין הזה כדי להסביר לבנותי. אני חושבת עכשיו על ארבע מלים: אשה (או גבר), לבן (או שחור) הומו (או סטרייט), פלסטיני (או ישראלי-יהודי). מה אנחנו אומרות כשאנחנו משתמשות במלים האלה? בשם מי או מול מי - אנחנו מבקשות להתנגד? על מי, לדוגמה, אנחנו מדברות כשאנחנו מדברות על נשים, על בעיית הנשים, על שחרור הנשים; בשם מי

פועל הפמיניזם? זו השאלה היסודית שנשאלת בהגות הפמיניסטית, בכל טקסט יסודי שנכתב מאז "הגנה על זכויות האשה" של מרי וולסטונקראפט מ-1792, דרך "חדר משלך" מ-1929, וביתר שאת דרך מאז "המין השני" של סימון דה בובאר מ-1949 ועד היום. דה בובאר הראתה לנו שהאשה מוגדרת בעצם כלא־גבר, כאחרת מהאדם הזכר; הוא זה שזהה לאנושי (Mankind באנגלית, Les Hommes, בצרפתית). האשה מוגדרת על דרך השלילה. המרחק שלה מהאנושי מובנה בלשון. ג'ודית באטלר, ההוגה האמריקאית, הראתה לנו כי המגדר הוא סך כל ההתנהגויות שלנו שמבקשות לחקות איזה מודל שבעצם לא קיים אלא כחיקוי חוזר ונשנה ללא מקור. פרופ' דפנה יואל, חוקרת המוח, מראה לנו שאין דבר כזה "אשה" ואין דבר כזה "גבר", כלומר אין דבר כזה מגדר – אין לזה שום סימוכין במדע, בחקר המוח – במובן של סל של תכונות ומאפיינים שמבדיל בין שני סוגים של אנשים בהתאם לאברים המיניים שלהם. כל אחד מאיתנו הוא פסיפס ייחודי של תכונות והתנהגויות

– חלקן מיוחסות באופן מסורתי לבן הארכיטיפי וחלקן לבת – במינונים שונים ומשתנים. העובדה שלאדם אחד יש שחלות ולאדם אחר יש שק של אשכים – אין בה כדי לנבא את מגוון הכישורים, הנטיות, העמדות המוסריות ושאר תכונות והתנהגויות, ולכן ההבחנה בין הקבוצה "נשים" ובין הקבוצה "גברים" אינה בהכרח חלוקה מועילה של החברה לטובת הדאגה לכל פרטיה.

זהו הרובד של ההתנגדות שהוא בעיני הקשה ביותר. זהו הרובד שבו עבודת ההתנגדות דורשת ריכוז רב, תשומת לב, השתהות ולפעמים דיבור אל קירות. העובדה שעלינו לעצור ולחשוב לא רק נגד מי אנחנו עומדות ועומדים – נגד הסקסזם, הגזענות, הלאומנות וההומופוביה – אלא בשם מי אנחנו מדברות ומדברים. טא־נהיסי קואטס, הסופר והעיתונאי האמריקאי־אפריקאי, כתב בחיבורו "בין העולם וביני" על האמריקאים הלבנים שמאמינים כי גזע הוא מאפיין של העולם הטבעי. כאילו הגזעים – לבן או שחור או צהוב או חום – הם קטגוריות שקודמות להגדרות שלנו.

”גזענות – הצורך לייחס לבני אדם מאפיינים מהותיים ואז להשפיל, לרמוס ולהרוס אותם – כביכול נגזרת באופן בלתי נמנע ממצב טבעי זה, שאינו ברי-שינוי,“ הוא כותב. ”...ולנו נותר רק להצר על (כך)... כשם שמצרים על רעידת אדמה, סופת טורנדו, או כל תופעה אחרת שאפשר לתארה כמצויה מעבר לטווח השפעתו של האדם.“ לשון אחר: נהוג לחשוב שיש בני אדם בני גזעים שונים, ושמתוך העובדה הזאת נוצרת התופעה של גזענות; נולד הצורך לייחס לבני אדם מגזע אחר מאפיינים מהותיים ואז להשפיל, לרמוס ולהרוס אותם. אלא שהסיפור, אומר קואטס, הוא בעצם הפוך. שימו לב: גזע הוא בנה של הגזענות, לא אביה. הגזענות היא זו שגורמת לנו לחלק את החברה האנושית לגזעים – לקבוצות אוכלוסייה שונות שיש להן כביכול מאפיינים משותפים בגלל צבע העור – ולא ההיפך.

קואטס מבהיר: ”התהליך שבו ניתנו שמות ל’בני העם’ מעולם לא היה עניין של גנאלוגיה ופיזיונומיה, אלא של היררכיה. הברדלי גוון ושיער הם עתיקי-

יומין. אך האמונה בחשיבות העליונה של גוון ושיער, המחשבה שהגורמים הללו יכולים לארגן נכונה חברה ושהם מעידים על מאפיינים עמוקים יותר שאינם יכולים להימחות – זהו רעיון חדש בלבם של בני העם החדש הזה, שחונכו באורח חסר תקנה, טרגי, נכלולי, להאמין שהם לבנים" [בתרגום זהר אלמקייס, הקיבוץ המאוחד, 2018].

וכך, כשם שגזע הוא בנה של גזענות ולא אביה, מגדר הוא בנו של הסקסיזם ולא אביו, הזהויות המיניות החורגות – ההומו והלסבית – הן ילדי ההומופוביה ולא הוריה. הלאום הוא בנה של הלאומנות ולא ההורה שלה. לטובתה של התנגדות יעילה – התנגדות לגזענות, לסקסיזם, להומופוביה, ללאומנות – חובה עלינו להבהיר את העוברות האלה, להפיץ אותן ולהפעילן. חובה עלינו להכיר במגבלות של הפוליטיקה של הזהויות – שעוסקת בלבנים ובשחורים, נשים וגברים, פלסטינים וישראלים, הומואים וסטרייטים, דתיים וחילוניים, כאילו היו קבוצות אמיתיות, או איגודים מקצועיים, שצריך

להתקבל אליהם והם מקבלים החלטות משותפות על
איך לחיות, איך להתנהג, איך להרגיש, איך לחשוב.
עלינו לקדם - לצד הפוליטיקה המוגבלת של הזהויות -
פוליטיקה אחרת; פוליטיקה של סוגיות.

חובה עלינו למצוא חיבורים בין בני אדם סביב
שאיפות משותפות. אין לי ספק, למשל, שאמצא אהיות
ואחים למאבק בהומופוביה לא רק בין חברי וחברותי
בתל אביב אלא גם בקרב יהודים דתיים ומסורתיים,
בקרב פלסטיניות ופלסטינים חילונים ודתיים, בקרב
שחורים ולבנים וחומים וצהובים. זו אינה אופטימיות
אלא תקווה מבוססת: הפוליטיקה של הסוגיות היא
פוליטיקה דינמית - לא צריך לגייר את בני הקבוצות
האחרות, להמיר את דתם או להכניע אותם בקרב, אלא
רק לשכנעם.

כמו שהמשוררת האמריקאית אודרי לורד כתבה
בחיבורה "כלי האדון לעולם לא יפרקו את בית
האדון", חובה עלינו לא רק להכיר בשונות בין מגוון
אנשים - בעלי מגוון תכונות ביולוגיות - ולהיות

סובלניות כלפיה, אלא עלינו להכיר בשונות כמקור לכוח. זו הדרך היחידה שבה נוכל לעקוף את הציווי הפטריארכלי הראשון: "בעולם שלנו, כתבה לורד, הפרד ומשול חייב להפוך להגדירי והעצימי."

וכך, עכשיו, בימים אלה של סוף דצמבר החם של שנת 2022, אני מעזה להדגיש, זהו אתגר שעומד לפתחנו - לפרק בשבילי ובשביל בנותי ומשפחתי וחברי ולמען כל שוחרי הטוב והחיים ההוגנים בארץ הזאת את כל הזהויות והקבוצות, ובתוך כך לא רק את המונחים של מגדר וגזע וזהות מינית אלא גם את המונחים "ישראלי" ו"פלסטיני". מיהי "ישראלית" ומי היא "פלסטינית". ומה נגזר מהתוויות האלה. ואיך אני הישראלית יכולה לחבור לפלסטינית נגד הלאומנות, ההומופוביה, הסקסיזם והגזענות.

האם זה משהו שאני יכולה לעשות, כלא־אקטיביסטית, כמי שמתעוררת רק עכשיו לפעולה, מול מצב החירום והבהירות? האם אצליח לקרוא לחברי, לעמיתי, לוותר לרגע על הפוליטיקה של הזהויות ולבחור בפוליטיקה

של סוגיות? להתמקד בשאלות המעשיות - איך לצמצם את הבריונות ואת ההתעמרות, איך להגדיל את אופק האפשרויות לכל היצורים החיים בקרבנו, איך לחזק את החלשים ולהגביל את כוחם השרירותי של החזקים? האם עלי לחפש ולהזכיר לעצמי את אופני ההתנגדות של העבר - הפגנות, עצומות, תביעות משפטיות, מאמרים, פוסטים, הודעות, דיווחים, מעשי תיעוד של בריונות, תיעוד של גזענות, תיעוד של הומופוביה, תיעוד של מיזוגניה, צילום, פעולות של שיבוש תרבות, פעולות של יצירת סמלים, מכתבים לחברי כנסת, מכתבים לעיתונים בחו"ל, שביתות של עובדים, שביתות סקס, שירי מחאה; האם זה מה שאני צריכה לעשות: להזכיר את כל האפשרויות האלה, להלל אותן, להפיץ אותן, לספר לבנותי, ולהשתמש במקצתן בימים הבאים לפני? ואולי לפני הכל, כצעד ראשוני, מעשי ואפשרי, בשביל הבנות שלי, בשביל משפחתי וחברי, עלי לחפש בקרב הנשים והגברים, הסטרייטים והחורגים, הפלסטינים והישראלים, הקיבוצניקים והמזרחים,

הדתיים והאתאיסטים, אלה שבמרכז ואלה שבנגב
ובגליל, העשירים והעניים – את כל אלה בינינו שאינם
גזענים ואינם הומופובים ואינם סקסיסטים ואינם
לאומנים – כדי לפרוש רשת של קשרים בינינו, חברים
מביאים חברים, כדי שנוכל להפעילה ולפעול, כמו
אותה תקשורת שורשית, יסודית, וסודית, המתקיימת
בין עצים ביער באמצעות פטריות זעירות; רשת של
עדות, של ביטחון, רשת של אהבה?

ארנה קזין, תל אביב, דצמבר 2022

ארנה קזין, ילידת 1967, היא סופרת, מבקרת, מסאית ומנחת כתיבה; כלת פרס ראש הממשלה לסופרים עבריים.

שמונה מספריה ראו אור, ובהם במרחק הליכה, חיבור על תרבות הצריכה (הוצאת ככל, 2004), על הנוחות (הוצאת ככל, 2008), לטפס על ההר, או: איך לכתוב, (אחוות בית ספרים, 2015) ואיך להיות ושאלות אחרות (הוצאת אוליפנט, 2021).

ארנה קזין גרה בתל אביב עם בת זוגה ושתי בנותיהן.

